

Hoe moet een wetenschappelijke opleiding binnen de bachelor-master structuur worden ingericht?

Jan Janssens

In 1998 besloten 29 Europese ministers van Onderwijs tot invoering van de bachelor-master (bama)structuur in het hoger onderwijs van deze landen. In een Forumbijdrage voor dit tijdschrift heeft Vermeer (2001) vorig jaar een boeiend, opiniërend artikel geschreven over de invoering van die structuur aan de Nederlandse universiteiten. Het artikel nodigt uit tot discussie en als directeur van het Onderwijsinstituut Pedagogische Wetenschappen en Onderwijskunde van de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) wil ik daar graag een bijdrage aan leveren. Ik zal eerst aangeven welke consequenties invoering heeft voor de instroom van hbo-afgestudeerden in het wetenschappelijk onderwijs in de Pedagogische Wetenschappen en Onderwijskunde. Vervolgens geef ik aan hoe een wetenschappelijke bachelor- en masteropleiding volgens mij moeten worden ingericht.

Hbo en wetenschappelijk onderwijs

Vermeer gaat in zijn artikel op de eerste plaats in op het waarom van de invoering van de bama-structuur. Zijn inziens was het doel een betere internationale afstemming van de opzet en diplomering van Higher Education in Europe. Ik denk dat Vermeer terecht opmerkt dat dit een utopie is en dat die afstemmingsproblemen voor ons land mede te maken hebben met ons binaire stelsel van hoger onderwijs (het onderscheid tussen wetenschappelijk onderwijs en hbo), dat in veel Europese landen niet bestaat. Althans men zegt dat het niet bestaat. Daarover direct meer.

Stel dat we dus in navolging van vele andere landen streven naar opheffing van het onderscheid tussen hbo en universitaire opleiding in ons land, dan moeten er twee problemen worden opgelost. Op de eerste plaats moet het voortgezet onderwijs voor de zoveelste keer gereorganiseerd worden, want waarom moeten we een onderscheid blijven maken tussen havo en vwo-opleiding, als al die leerlingen toch in die ene nieuwe universiteit kunnen instromen? Ik denk niet dat we daar in Nederland rijp voor zijn. Leerkrachten in het voortgezet onderwijs maken een duidelijk onderscheid tussen havo- en vwo-leerlingen: de doeners en de denkers. En dat onderscheid weerspiegelt zich in ons huidige binaire stelsel. Laten we ons van het eerste probleem niets aantrekken en even alle havo- en vwo-leerlingen toelaten op de universiteit. Het hbo wordt afgeschaft. Docenten aan die universiteit worden vervolgens geconfronteerd met grote verschillen in

Jan Janssens is hoogleraar in de opvoedings- en gezinsondersteuning en directeur van het onderwijsinstituut Pedagogische Wetenschappen en Onderwijskunde van de Katholieke Universiteit Nijmegen.
Correspondentieadres: Postbus 9104, 6500 HD Nijmegen. Email: j.janssens@ped.kun.nl

kwaliteit en oriëntatie tussen studenten. Veel studenten zullen ongeschikt blijken voor het doen van wetenschappelijk onderzoek. Een masteropleiding waarin studenten worden opgeleid tot wetenschappelijk onderzoeker, is voor de meeste studenten geen reële optie. Wat dan? Een logisch antwoord blijft: leid de rest op tot professionele master. But, what is in a name? Wat moet een professionele master kunnen? Die moet de resultaten van wetenschappelijk onderzoek kunnen toepassen in diagnostiek en behandeling. Daarvoor is nodig dat men resultaten van wetenschappelijk onderzoek kan lezen en op zijn waarde kan schatten. Daarvoor is bovendien abstractieniveau nodig en reflectief vermogen. Opnieuw zal blijken dat een groot aantal studenten deze vaardigheden mist en dat die ook nauwelijks aan te leren zijn bij die studenten. De oplossing lijkt snel gevonden; ontwerp voor deze studenten een professionele master die direct op uitvoering van taken is gericht. Leid ze op tot onderwijzer, groepsleider, testassistent en dergelijke. Als dit de toekomst wordt, dan krijgen we wat Vermeer zegt: oude wijn in nieuwe zakken. De bestaande situatie wordt cosmetisch veranderd door opheffing van het hbo, maar inhoudelijk houden we de bestaande hbo-opleiding binnen de nieuwe universiteit in stand. En dat gebeurt ook in een aantal landen die officieel geen binair stelsel kennen, maar het in feite wel hanteren.

Wetenschappelijk onderwijs na een hbo-opleiding

Gelet op de problemen die ik zojuist geschetst heb, geloof ik niet dat ik integratie van hbo en wo-opleidingen in ons land nog zal meemaken. Dus blijft het probleem bestaan; wat doen we met hbo-afgestudeerden die aan de universiteit hun mastertitel willen behalen. Mijn stelling is dat je die niet zonder meer moet toelaten tot de universitaire masteropleiding. Momenteel hebben we bij de opleiding in de pedagogische wetenschappen aan de KUN driejarige instroomprogramma's voor hbo-afgestudeerden. Er wordt wat gekapt in het vierjarig programma en we bieden een verkort programma aan, waarbij het vaak zo is dat de hbo-ers samen met de vwo-ers de rest van het programma volgen, zonder rekening te houden met het verschil in voorkennis en vooropleiding. Dat moet in de toekomst anders, maar hoe?

Laat hbo-afgestudeerden niet direct toe tot de universitaire masteropleiding, maar richt voor hen een eigen schakelopleiding in, waarvan de eindtermen gelijk zijn aan die van de universitaire bacheloropleiding. Ga bij het inrichten van die eigen opleiding niet uit van bestaande vakken van de reguliere bacheloropleiding van de universiteit, maar van wetenschappelijke vaardigheden die in het hbo nog onvoldoende ontwikkeld zijn. Bekwaam hbo-afgestudeerden in het doen, maar meer nog in het interpreteren van resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Verhoog hun abstractie- en reflectief vermogen. Koppel de training in deze vaardigheden en competenties direct aan inhoud van één specifieke masterspecialisatie waarin deze studenten inhoudelijk geïnteresseerd zijn, bijvoorbeeld leerproblemen, gedragsproblemen of gehandicaptenzorg. Ik pleit dus voor academische vorming die direct aan specialisatie is gekoppeld. Ik kom op dit thema nog terug. Een dergelijk programma wordt afgesloten met de universitaire bachelortitel en pas dan is instroom in de universitaire masteropleiding mogelijk. Een dergelijk schakelprogramma zou een omvang van ongeveer 1,5 jaar moeten hebben.

De universitaire masteropleiding

Na dit traject volgt voor de hbo-afgestudeerden de masteropleiding van één jaar, die gelijk is aan de masteropleiding voor de regulier (via het vwo) ingestroomde studenten. Vermeer pleit voor een tweearige masteropleiding. Dat zou ik ook wel willen doen, maar zo'n tweearige opleiding wordt door de minister niet bekostigd. Dus een eenjarige master. Die moet, en dat ben ik met Vermeer eens, gericht zijn op één van de differentiaties van de Pedagogiek. Vermeer geeft een invulling van dat laatste jaar waar ik me echter maar gedeeltelijk in kan vinden. Volgens Vermeer moet een wetenschappelijke masteropleiding zich vooral concentreren op het doen van onderzoek. Verder zou er tenminste drie maanden veldstage moeten worden gelopen en zou er een half jaar inhoudelijk cursorisch onderwijs moeten worden gegeven. Op de eerste plaats de concentratie op het doen van onderzoek. Ik wil een onderscheid maken tussen studenten die na hun masteropleiding de intentie hebben te promoveren en studenten die hier niet voor voelen. Voor deze eerste categorie moet een onderzoekstage worden ingericht binnen het onderzoekprogramma van de sectie of afdeling waarbinnen deze studenten willen afstuderen. Die stage moet resulteren in een onderzoekscriptie. Voor toelating tot deze mastervariant moeten strenge selectiecriteria gaan gelden. Hoeven deze studenten dan geen inhoudelijk cursorisch onderwijs te volgen? Ook daar kan enige ruimte voor worden gegeven in de masteropleiding, maar het merendeel van het inhoudelijk cursorisch onderwijs moeten zij binnen de bacheloropleiding volgen. Ik licht dat direct toe.

Het merendeel van onze studenten zal kiezen voor de wetenschappelijk-professionele variant van een masteropleiding en daarin moet niet het accent op het doen van wetenschappelijk onderzoek liggen, maar op vertaling van wetenschappelijk onderzoek naar diagnostiek en behandeling. Primair is voor deze studenten de stage, waarin zij wetenschappelijke vaardigheden, die zij in de bacheloropleiding verworven hebben, leren toepassen in het praktijkveld van hun keuze. Voor die stage moet veel tijd vrijgemaakt worden en in het kader van die stage doen studenten verslag van een wetenschappelijk onderzoek dat direct aan de stage gekoppeld wordt, bijvoorbeeld verslag van diagnostisch onderzoek of van effecten van behandeling.

De universitaire bacheloropleiding

Deze stellingname over de invulling van de masteropleiding heeft consequenties voor de wijze waarop de bacheloropleiding moet worden ingevuld. In de visie van Vermeer moet die opleiding vooral gericht worden op brede academische vorming. Ik ben het daar niet mee eens en ik denk veel studenten met mij. Aan de KUN zijn we zo'n vier jaar geleden gestart met een opleidingsprogramma waarvan de eerste twee jaar vrijwel gemeenschappelijk worden ingevuld voor alle pedagogiek- en onderwijskundestudenten. In de plannen die nu voorliggen wordt het gemeenschappelijk deel teruggebracht naar 1,5 jaar. Al na de propedeuse kiezen studenten voor een afstudeerrichting of liever voor een bacheloropleiding, die daarna naadloos overgaat in een gelijknamige masteropleiding. Dat betekent dat je volgens mij in de feitelijke studie niet zo'n strikte scheiding moet maken tussen bachelor- en masteropleiding. Volgens Vermeer zou de algemene doelstelling van de bacheloropleiding moeten zijn: studenten breed inleiden in de academische kennis en vaardigheden die nodig zijn om de uitgangspunten en

methoden van de pedagogiek als handelingswetenschap te bestuderen en te leren. In de masteropleiding zouden studenten die kennis en vaardigheden moeten toepassen op één van de handelingsvelden (differentiaties) van de pedagogiek. Ik ben bang dat je studenten op die manier onvoldoende inhoudelijk voorbereidt op zo'n handelingsveld. Gelet op de éénjarige duur van de masteropleiding moet je die specialistische inhoudelijke scholing op een specifiek handelingssterrein wel in de bacheloropleiding inbouwen. Studenten smeken erom.

Vermeer suggereert dat met zo'n vervroegde specialisatie de academische vorming in het gedrang komt. Ik ben daar zelf niet bang voor, als aan de volgende invulling van een bacheloropleiding wordt voldaan. De propedeuse en een deel van het tweede studiejaar worden besteed aan een brede oriëntatie op de verschillende pedagogische en onderwijskundige werkvelden. Om het belang van wetenschappelijk onderzoek te benadrukken wordt een deel van het gemeenschappelijk programma ingericht met onderwijs in methoden en technieken van onderzoek. Studenten behoren daarnaast te leren dat pedagogen vaak gebruik maken van de in psychologie en sociologie ontwikkelde inzichten, dat er verschillende wetenschappelijke tradities zijn, dat normen en waarden een rol spelen in opvoeding, onderwijs en hulpverlening en dat er wat betreft onderwijs en pedagogische interventies duidelijke historische ontwikkelingen zijn. Maar als deze basis gelegd is in het eerste jaar en in een deel van het tweede jaar kun je mijns inziens daarna in de bacheloropleiding gaan specialiseren. Dat betekent dat studenten specifiek geschoold worden in onderzoeks- en handelingsvaardigheden die worden toegepast op het handelingsveld van hun interesse. Ik wil daar de helft van de bacheloropleiding voor reserveren, zodat studenten voldoende voorbereid zijn op de verplichtingen waaraan ze in de masteropleiding moeten voldoen.

Kweek je op deze manier geen vakidioten? Neen, omdat binnen alle differentiaties één gemeenschappelijk uitgangspunt geldt: het kweken van een wetenschappelijke attitude en werkhouding. En daarom behoort de universitaire bacheloropleiding zich te onderscheiden van de hbo-bacheloropleiding.